

Joanna Woch

Uniwersytet Śląski

<https://orcid.org/0000-0001-5750-3571>

woch.joanna@yandex.ru

Interkulturowa kompetencja komunikacyjna w nauczaniu akcentuacji języka rosyjskiego

Intercultural communication competence in the acquisition of word stress in Russian

Intercultural communicative competence in the acquisition of word stress in Russian refers to the effective and appropriate management of interaction in various conversational situations that require specific orthoepic habits in the area of the contemporary Russian system of accentuation. Every natural communicative situation needs informal, spoken language, rather the standard Russian that is taught in the classroom context. Therefore, the characteristics of word stress in contemporary spoken Russian needs to be examined. Research conducted on a group of Russian, Belorussian and Ukrainian Youtubers indicates that their analyzed speech contains some specific derivatives which are characteristic of colloquial Russian: semelfactive verbs and their past participle forms with stressed suffix -нү(ть)/-анү(ть), masculine derivatives with stressed suffix -óc, neuter nouns with the suffix -ов(о)/-ев(о), masculine nouns with the stressed suffix -ák/-як, -án/-ян, -ón, feminine nouns with an accented suffix -үх(а)/-юх(а), deverbial nouns with suffix -ěj, diminutives with suffixes -чик, -үшк(а)/-юшк(а), -ášк(а)/-яшк(а), relational adjectives with stressed suffix -óв(ый). Furthermore, there is no significant difference between the Ukrainian, Belorussian and Russian analyzed material in terms of accentuation apart from one tendency, which does not seem to appear in the Russians'

Artykuł jest udostępniany na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

speech. Ukrainians and Belorussians tend to stress the root in short verbs of past tense feminine forms.

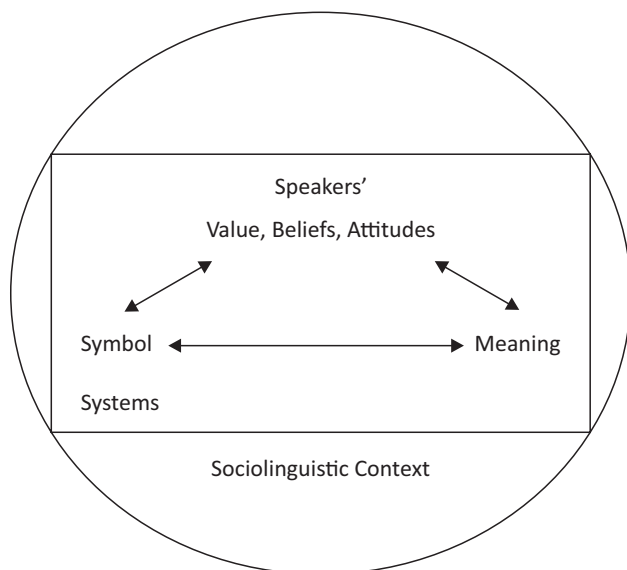
Keywords: intercultural communication competence, Russian language, word stress, colloquial Russian, spoken language, system of accentuation

Słowa kluczowe: interkulturowa kompetencja komunikacyjna, język rosyjski, akcent wyrazowy, język pospolity, język mówiony, system akcentowy

1. Wprowadzenie

Zgodnie z *Europejskim systemem kształcenia językowego* (ESOKJ, 2003: 33) osoba posługująca się językiem obcym na poziomie C1 (czyli na poziomie absolwenta studiów filologicznych) potrafi swobodnie i skutecznie posługiwać się językiem w kontaktach towarzyskich i społecznych, edukacyjnych bądź zawodowych. Posiada zatem interkulturową kompetencję komunikacyjną, którą można określić jako umiejętność użycia języka obcego w celu pomysłnej komunikacji z człowiekiem z innego kręgu kulturowego (Byram, 1997: 13). Przynależność kulturowa implikuje więc pewną indywidualną, charakterystyczną kulturową podbudowę komunikacji zarówno w języku ojczystym, jak i w obcym. Język bowiem reprezentuje pojęcia wynikające z doświadczenia (obraz świata), sformułowane w myśli, ukształtowane przez system językowy, przekazywane za pomocą znaków graficznych lub elementów dźwiękowych połączonych w potok mowy (Fantini, 2012: 263). Skuteczność i swoboda komunikacji w języku obcym sprowadza się więc do umiejętności świadomego korzystania z możliwości i ograniczeń, które nakłada na wypowiedź unikatowy system językowy. Języki (systemy) kodują ludzkie doświadczenie w różny sposób, za pomocą indywidualnej hierarchii środków językowych oraz ich struktur. Interkulturowa kompetencja komunikacyjna jest więc umiejętnością niezwykle złożoną, ponieważ system języka ojczystego może w znaczny sposób ograniczać i utrudniać prawidłowy (czyli systemowo możliwy) wybór środków językowych używanych w komunikacji w kodzie obcym.

Związek między językiem, kulturą a obrazem świata (ang. *the relationship between language, culture, and worldview*) Fantini przedstawił za pomocą poniższego diagramu, który pokazuje wzajemne relacje między użytkownikami języka (*Speakers*), językiem (*Symbol Systems*) a znaczeniem, czyli komponentem semantycznym (*Meaning*). Użytkownicy języka, z ich wartościami, przekonaniami, postawami (*Values, Beliefs, Attitudes*) za pośrednictwem języka w wymiarze lingwistycznym, paralingwistycznym i ekstralingwistycznym

Rysunek 1. *The relationship between language, culture, and worldview* (Fantini, 2012: 266)

(pozajęzykowym) wyrażają i komunikują znaczenie. Każdy obraz świata powstaje na skutek konfiguracji trzech wyżej wymienionych komponentów (użytkownik, język, znaczenie), sposób ich organizacji także pozostaje indywidualny dla każdego języka. Obraz świata jest więc konstruktem lingwistyczno-kulturowym, sposobem postrzegania, konceptualizacji, wyrażania oraz interakcji w konkretnym kontekście socjolingwistycznym, który reprezentuje pewne społeczne okoliczności – zestawy czynników społecznych, ważnych dla użytkowników języka, osadzonych w ich kulturze, skutkujących funkcjonowaniem wymaganych dla różnych sytuacji komunikacyjnych stylów wypowiedzi, np. język oficjalny czy swobodna rozmowa (Fantini, 2012: 266–267).

Proces nauczania języka obcego w związku z powyższym powinien mieć na celu opanowanie pewnych praktycznych umiejętności językowych, pozwalających na uczestniczenie w rzeczywistej sytuacji komunikacyjnej, w której czynnikiem sprzyjającym skutecznemu porozumiewaniu się jest przede wszystkim znajomość uzusu. Ten ostatni rozumiem jako realny stan funkcjonowania języka, który przejawia się w praktyce językowej jego rodzimych użytkowników na konkretnym etapie rozwoju danego kodu. Praktykę językową stanowi ogół masowo i regularnie odtwarzalnych jednostek systemu językowego (Karaulov, 1997: 575). Mogą być one poprawne z punktu widzenia normy językowej, jak i nienormatywne (niepoprawne), ale często

odtworzane. Oznacza to, że rodzimy użytkownik języka na podstawie własnego doświadczenia językowego i podświadomej znajomości systemu językowego jest w stanie decydować, jaki dobór środków językowych jest możliwy w danej sytuacji komunikacyjnej. Wie też, jak konkretny wybór może wpływać na skuteczność komunikacji. Podsumowując, u podstaw interkulturowej kompetencji komunikacyjnej leży więc znajomość systemu języka obcego, świadomość istnienia różnic i podobieństw między systemami języka ojczystego i obcego oraz umiejętność wykorzystania tej wiedzy w konkretnym kontekście z zachowaniem odpowiedniego stylu wypowiedzi.

Każdy kontekst socjolingwistyczny wymaga odpowiedniego doboru środków językowych, których użycie jest uzasadnione w danej sytuacji komunikacyjnej. Dlatego osoby uczące się języka powinny zdawać sobie sprawę z różnic między jego odmianami i z charakterystycznych dla tych odmian cech. W przypadku języka rosyjskiego tradycyjnie wyróżnia się język literacki (formę pisaną i mówioną – język potoczny) oraz formy pozostające poza nim, czyli dialekty terytorialne i socjolekty (gwary i żargony) oraz język pospolity (ros. просторечие) (Karaulov, 1997: 438). W każdej z przytoczonych odmian można wyróżnić wiele swoistych właściwości: gramatycznych, słowotwórczych, składniowych, a w warstwie mówionej – również fonetycznych (w tym akcentowych). Współczesne badania slawistyczne wskazują na dokonujące się pod wpływem czynników socjokulturowych stylistyczne uproszczenie języków słowiańskich i ogólnosłowiańską tendencję do uaktywniania niższych rejestrów językowych (argotu, potocznego, wulgarnego), co może wpływać na potrzebę wprowadzenia zmian w kryteriach ustalania stylów funkcjonalnych i degradacji stylu neutralnego (normy) (Koriakowcewa, 2014: 10).

Tradycyjne, czyli szkolne i uniwersyteckie nauczanie języka rosyjskiego (jak również rosyjskiej akcentuacji) oparte jest wyłącznie na jednej odmianie języka – języku literackim (skodyfikowanym, normatywnym i ujednoliconym języku pisanym i mówionym). Nietrudno zauważyć, że posługiwanie się wyłącznie standardową odmianą języka nie może w pełni zaspokajać potrzeb uczących się, którzy w zetknięciu z rzeczywistą praktyką językową rodzimych użytkowników ruszczyzny, często znacznie odbiegającą od języka literackiego, mogą mieć trudności w zrozumieniu wypowiedzi, co może negatywnie wpływać na skuteczność komunikacji. Zupełnie pomijaną w aspekcie dydaktycznym wydaje się kwestia odrębnej charakterystyki akcentowej np. języków specjalistycznych, gwar miejskich, zróżnicowania akcentowego rosyjskojęzycznego obszaru językowego, do którego należy przede wszystkim zaliczyć obszar Federacji Rosyjskiej, Ukrainy i Białorusi. Zwłaszcza w sytuacji wzmożonej migracji obywateli Białorusi i Ukrainy do Polski, studenci filologii rosyjskiej powinni wykazywać się znajomością zróżnicowania akcentowego obszaru rosyjskojęzycznego, ponieważ świadomość istnienia odmienności

mieć wpływ na powodzenie komunikacji z przedstawicielami różnych kultur mówiących po rosyjsku.

2. Tendencje w systemie akcentuacyjnym współczesnego języka rosyjskiego

Akcentuacja współczesnego języka rosyjskiego stanowi system zupełnie odmienny w swojej specyfice od systemu akcentowego polszczyzny. Różnice systemowe sprowadzają się m. in. do miejsca akcentu w obrębie formy wyrazu oraz artykulacji głosek akcentowanych i nieakcentowanych w zestroju akcentowym. W języku polskim akcent jest stały pod względem fonetycznym (w większości paroksytoniczny), a przez to ruchomy pod względem morfologicznym (przy odmianie może padać na różne morfemy, w zależności od liczby sylab, por.: *książka* – *książkami*). Przycisk w języku polskim pełni głównie funkcję delimitacyjną (rozgraniczającą). Nie ma różnicy jakościowej w artykulacji głosek akcentowanych i nieakcentowanych. W języku rosyjskim natomiast akcent jest swobodny pod względem fonetycznym, ale w 96% słów stały morfologicznie lub jednomorfemowy (Olechnowicz, 1974: 6), z wyjątkiem ograniczonej liczby słów z akcentem ruchomym pod względem morfologicznym, por. *кни́га* – *кни́гами*, ale *ру́ки* – *рукáми* (*kníga* – *knígami*, *rúki* – *rukámi*). Większość wyrazów z akcentem ruchomym to wyrazy niepo pochodne (Zalznâk, 2010: 22), należące do najstarszych zasobów słownictwa. Akcent stały cechuje wyrazy pochodne, przy czym miejsce przycisku zazwyczaj można wyprowadzić z morfemowo-słowotwórczej struktury wyrazu (Olechnowicz, 1974: 10–11). Akcent wyrazowy w języku rosyjskim, ze względu na możliwość wyróżniania w potoku mowy różnych części wyrazów, oprócz funkcji delimitacyjnej spełnia również funkcję dystynktywną (rozdzielającą znaczenia homografów). Głoski nieakcentowane podlegają silnej redukcji ilościowej i jakościowej (por. *голови́* (*golový*) [гълвѣ́] – *голови́* (*gólovy*) [гólъвѣ́]), poprawna akcentuacja nie ogranicza się więc tylko do ustalenia miejsca przycisku, zapewnia też właściwą artykulację głosek, a co za tym idzie, właściwą identyfikację słowa lub jego formy w potoku mowy.

Współczesny rosyjski system akcentowy jest wynikiem wewnątrzsystemowych transformacji historycznych, na które składa się ogół przedziałów czasowych z oddziałującymi na nie różnymi, często przeciwstawnymi, językowymi i pozajęzykowymi tendencjami oraz procesami. Wspomniana wyżej aktywizacja niższych rejestrów językowych przy jednoczesnej degradacji stylu neutralnego przejawia się w systemie akcentowym, m.in. w nasilonym oddziaływaniu prawa analogii, w tym w tendencji do kompresji strukturalnej (Bartoszewicz, 1987: 62), która prowadzi do wyrównywania miejsca

akcentu w obrębie paradygmatu odmiany (tj. do wyeliminowania nieproduktywnych wyjątków) na podstawie podobieństwa do bardziej produktywnych typów akcentowych. Zjawisko to można zaobserwować w grupie form rodzaju żeńskiego czasu przeszłego krótkich czasowników typu *дать, жить, врать* (*dat', žit', vrat'*) i w ich derywatach prefiksalnych. Zgodnie z normą formy *далá, жилá, вралá* (*dalá, žilá, vralá*) mają akcentowaną fleksję, co wyróżnia je na tle pozostałych (rodzaju męskiego, nijakiego i liczby mnogiej) z akcentem na rdzeniu. W mowie potocznej pod wpływem odmiany pospolitej można zauważyć stopniowe przesuwanie akcentu na rdzeń w formach rodzaju żeńskiego: *дáла, жíла, врáла* (*dála, žila, vrala*), przez co wyeliminowany zostaje nieproduktywny typ akcentowy ze zdecydowanej większości rosyjskich czasowników, które w formach rodzaju żeńskiego czasu przeszłego nigdy nie mają akcentowanej fleksji. Zjawisko analogii w systemie akcentowym realizuje się również poprzez masowe tworzenie w mowie pospolitej i potocznej neologizmów o bardzo przejrzystej strukturze morfemowej, utworzonych za pomocą stale akcentowanych przyrostków, np. przymiotniki względne, które urobione zostały od rzeczowników za pomocą akcentowanego sufiksu *-óв(ый)*, np. *панкóвый, бедóвый, кринжóвый* (*pankóvyj, bedóvyj, krinžóvyj*). Narastająca zależność akcentu od systemu słowotwórczego wskazuje na postępujące uproszczenia w systemie akcentowym. Zbyt gwałtowne zmiany w akcentuacji powstrzymywane są oddziaływaniem prawa tradycji językowej (*закон языковой традиции*), które chroni językową stabilność tego, co zostało osiągnięte, nabyte (Valgina, 2003: 15). Tradycja językowa przejawia się długotrwałym współistnieniem innowacji akcentowych z tradycyjnymi wariantami akcentowymi, np. w grupie czasowników zakończonych na *-ить (-it')*; od XVIII wieku następuje powolne przejście czasowników ze stałym akcentem na fleksji w czasie teraźniejszym do typu z akcentem ruchomym (we wszystkich formach osobowych akcent pada na temat z wyjątkiem 1 os. l. poj.). Proces ten jeszcze się nie zakończył, o czym świadczy duża liczba wariantów akcentowych, np.: *звонíть (zvonít')* – он звонíт (*on zvonít*) (forma normatywna), *звóнит (zvónit)* (wariant nierekomendowany, ale często używany), *подарíть (podarít')* – он подáрит (*on podárit*) (norma), *подарít (podarít)* (forma przestarzała¹).

Wraz z nasileniem procesu globalizacji i nieograniczonym dostępem do treści udostępnianych w internecie, wśród uczących się wzrasta zainteresowanie współczesnym mówionym językiem rosyjskim. Według Kiselowej (2020: 9), teksty internetowe są odzwierciedleniem współczesnych tendencji w zachowaniach językowych, stosunku ich autorów do różnorodnych kwestii społecznych i politycznych i pomagają rekonstruować ogólny obraz

¹ Ocena normatywności według *Słownika ortoepicznego języka rosyjskiego*, patrz bibliografia.

świata, charakterystyczny dla określonej społeczności komunikującej się on-line. Niewątpliwie tekstami internetowymi są również ich formy mówione, np. twórczość blogerów czy youtuberów. Zbadanie współczesnego żywego języka rosyjskiego wydaje się więc niezbędne w celu ustalenia rzeczywistego obrazu odmiany mówionej, w tym najnowszych tendencji oddziałujących na system akcentowy. Ponadto wspomniana wyżej ogólnostowiańska adaptacja języka ogólnonarodowego do odmian niższych wymusza wręcz badania języka potocznego, który jest używany w większości naturalnych, a wśród nich nieoficjalnych sytuacji komunikacyjnych. Język potoczny (obsługujący sferę komunikacji codziennej) jest podstawową formą porozumiewania się wyposażoną w podstawowy repertuar form i znaczeń potrzebnych w sytuacjach codziennych kontaktów międzyludzkich (Warchala, 2003: 27).

Przedstawiona niżej próba charakterystyki akcentowej współczesnego żywego języka rosyjskiego była możliwa dzięki analizie danych językowych, pochodzących z platformy internetowej YouTube. Badanie było prowadzone od czerwca do września 2022 roku. Ze względu na potrzebę analizy rzeczywistej współczesnej praktyki językowej osób rosyjskojęzycznych skupiłam się na dwóch rodzajach filmów, a mianowicie filmach recenzujących oraz filmach typu *commentary*. Recenzje oraz komentarze są przykładami naturalnej i spontanicznej wypowiedzi ustnej, w oparciu o którą można analizować język mówiony i jego charakterystykę akcentową.

Analizie zostały poddane wypowiedzi ustne następujących rosyjskojęzycznych twórców: Боярова Юля (*Boârova Ūlâ*, Jekaterynburg), Грильков (*Gril'kov*, Sankt Petersburg), София Хромова (*Sofiâ Hromova*, Moskwa), Marina Luxious (Archangielsk), Ольга Вишенка про блогеров (*Ol'ga Višenka pro blogerov*, obwód brzeski), Приятный Ильдар (*Priâtnyj Il'dar*, Mińsk, Słoniń), Irina Vetrova (Odessa), *CheAnD TV* – Андрей Чехменок (*Cheand TV* – *Andrej Čehmenok*, Kijów). Wymienione kanały poświęcone są różnorodnej tematyce (recenzja produktów kosmetycznych, artykułów spożywczych, programu telewizyjnego, komentarz do filmów innych autorów). Autorzy analizowanych wypowiedzi mają od 25 do 46 lat. Pierwsza połowa wymienionych mówiących to obywatele Federacji Rosyjskiej, dwie kolejne osoby są narodowości białoruskiej, pozostałe dwie – ukraińskiej.

2.1. Język potoczny

Wszyscy wymienieni youtuberzy posługują się w swoich filmach językiem potocznym o różnym stopniu nagromadzenia cech języka pospolitego: gramatycznych, słowotwórczych, fonetycznych i składniowych. Język pospolity (ros. просторечие) to zjawisko obce polskiej tradycji językoznawczej. Ter-

min ten definiowany jest w różny sposób przez rosyjskich lingwistów: jako język niewykształconej warstwy społeczeństwa, tj. osób, które w niedostatecznym stopniu opanowały normę literacką (Kudinova, 2009: 135), język niewykształconych mieszkańców miast (Kapanadze, 1984: 7), środek stylistyczny w języku literackim i mowa użytkowników, którzy nie opanowali języka literackiego (Filin, 1973: 7). Bez względu na definicję terminu *prostoriecznie* charakteryzuje się:

- nienormalnością oraz zupełnym brakiem kodyfikacji ze względu na funkcjonowanie wyłącznie w formie ustnej; niepoprawność obserwowana jest na wszystkich poziomach języka, w tym akcentuacji; pospolite, nienormalne warianty akcentuacyjne słownictwa ogólnego dotyczą np. przesunięcia akcentu bliżej początku wyrazu: *при́говор, магази́н, доку́мент, кило́метр* (*prigovor, magazin, dokument, kilometr*), zachowanie archaicznych wariantów akcentowych: *злoбá, умень́шить, де́ятельный* (*zlobá, umen'sít', deãtel'nyj*), przesunięcia akcentu na temat w formach rodzaju żeńskiego czasu przeszłego nieproduktywnych czasowników: *да́ла, гна́ла* (*dála, gnála*) itp. (Kapanadze, 1984: 9);
- stylistyczną oraz funkcjonalną jednolitością oraz monotonością, w odróżnieniu od języka literackiego, który cechuje złożona organizacja stylistyczna i różnorodność środków językowych; rozpowszechnione jest użycie dużej liczby pełnych synonimów zarówno leksykalnych, jak i gramatycznych (Kapanadze, 1984: 8); leksyka używana w danej odmianie języka jest nacechowana ekspresywnie, w zależności od kontekstu może mieć silnie negatywny lub pozytywny odcień znaczenia; granice między mową potoczną, która jest formą ustną języka literackiego, a językiem pospolitym jest zmienna i płynna ze względu na stale zwiększającą się obecność cech pospolitych w mowie potocznej.

Oprócz elementów pospolitych na język mówiony badanych twórców oddziałuje też żargon, slang oraz masowy napływ anglicyzmów (o czym w dalszej części artykułu).

2.2. Produktywne modele słowotwórcze

W wypowiedziach badanych rosyjskich blogerów nie występują nienormalne warianty akcentowe w słownictwie ogólnym, nienacechowanym stylistycznie. Pewna ograniczona liczba wyrazów z niepoprawnym akcentem z punktu widzenia rosyjskiej normy ortoepicznej jest zauważalna w wypowiedziach ukraińskich oraz białoruskich mówiących.

W badanym materiale można wyodrębnić kilka charakterystycznych cech akcentowych, które związane są przede wszystkim z obecnością leksyki pospolitej i żargonowej w mowie potocznej używanej przez osoby wypowiadające się. Na podstawie przesłuchanego materiału można zauważyć, że w wypowiedziach wszystkich autorów obecne są ekspresywnie nacechowane derywaty z przejrzystą strukturą morfemową oraz stałym (jednomorfemowym) akcentem, tworzone według konkretnych, produktywnych w mowie potocznej i odmianie pospolitej modeli słowotwórczych, w większości nietypowych dla języka polskiego:

- czasowniki semelfaktywne z akcentowanym sufiksami -нү(ть) (-nú(t')), -анү(ть) (-anú(t')) oraz utworzone od nich imiesłowu przymiotnikowe bierne czasu przeszłego z sufiksem -т(ый) (-t(yj)); wysoką produktywność wykazują sufiksy tworzące strukturalnie i znaczeniowo przejrzyste czasowniki jednokrotne o zabarwieniu ekspresywnym (od odcienia gwałtowności, przez intensywność, a nawet ordynarność, zuchwałość wykonanej czynności): блеванүть (*blevanút'*), бухнүть (*buhnút'*), кринжанүть (*krinžanút'*), фартанүть (*fartanút'*), торганүть (*torganút'*), пизданүть (*pizdanút'*), стуканүть (*stukanút'*), сыпанүть (*sypanút'*), сверканүть (*sverkanút'*), кайфанүть (*kajfanút'*), киданүть (*kidanút'*), бомбанүть (*bombanút'*), тупанүть (*tupanút'*), лоханүться (*lohanút'sâ*), прикольнүться (*prikol'nút'sâ*), фиксанүться (*fiksanút'sâ*), понтанүться (*pontanút'sâ*), схуднүть (*shudnút'*), угарнүть (*ugarnút'*), шиканүть (*šikanút'*), христанүтый (*hristanútyj*), фриканүтый (*frikanútyj*);
- derywaty rzeczownikowe rodzaju męskiego urobione za pomocą akcentowanego formantu -óс (-ós) oraz utworzone od nich zdrobnienia i przymiotniki względne; analizowane opracowania leksykograficzne nie odnotowują sufiksu -óс (Efremova, 2000, 2010), chociaż ten ostatni cechuje się wysoką produktywnością i jest obecny w strukturze wielu derywatów rzeczownikowych i przymiotnikowych (w języku standardowym -óс stanowi część rdzenia w odczasownikowych rzeczownikach z sufiksem zerowym, np. насóс, вопрóс, спрос; *nasós, vopρός, spros*); w niektórych niepochođnych rzeczownikach rodzaju męskiego: нос, матрóс, альбинóс, Христóс (*nos, matrós, al'binós, Hristós*) lub złożeniach, np. пылесóс, сенокóс (*pylesós, senokós*); według *Słownika gramatycznego* Zalizniaka, znaczna większość wyrazów, których końcowa część rdzenia zakończona jest na -óс, posiada akcent na ostatniej sylabie rdzenia, co, być może, przyczyniło się do wyodrębnienia nowego, akcentowanego sufiksu -óс; derywaty utworzone za pomocą formantu -óс są powszechnie używane w mowie potocznej, por: скидóс (*skidós*), скидóсный скидóс (*skidósnyj skidós*),

скидóсик (*skidósik*), видóс (*vidós*), видóсик (*vidósik*), звиздóс (*zvidós*), звиздóсный (*zvidósnyj*), холодóс (*holodós*), холодóсный (*holodósnyj*), лайкóс (*lajkós*), лайкóсный (*lajkósnyj*), лайкóсик (*lajkósik*), пиздóс (*pizdós*), пиздóсный (*pizdósnyj*), шикардóс (*šikardós*), шикардóсный (*šikardósnyj*), бабóсы (*babósy*), бабóсный (*babóсныj*), бабóсики (*babóсiki*), папа(н)дóс (*papa(n)dós*), досвидóс (*dosvidós*), коментóс (*komentós*), коментóсики (*komentósiki*), америкóс (*amerikós*), отходóс (*othodós*), пельментóс (*pel'mentós*), таблетóсы (*tabletósy*), таблетóсики (*tabletósiki*), Никитóс (*Nikitós*), Никитóсик (*Nikitósik*), худóс (*hudós*);

- rzeczowniki odczasownikowe rodzaju nijakiego z sufiksem -ов(о)/-ев(о) (-*ov(o)*/-*ev(o)*); derywaty te oznaczają stan będący rezultatem procesu nazwanego czasownikiem, od którego zostały utworzone (Efremova, 2010: 614); w formacjach utworzonych za pomocą sufiksu -ов(о)/-ев(о) zachowane zostaje miejsce akcentu podstawy słowotwórczej (czasownikowej): бухáлово (*buhálovo*), кидáлово (*kidálovo*), залетáлово (*zaletálovo*);
- rzeczowniki rodzaju męskiego z akcentowanym sufiksem -ák/-як (-*ák*/-*ǎk*) w mianowniku liczby pojedynczej i stałym akcentem na fleksji w pozostałych formach liczby pojedynczej i mnogiej; według Efremowej (2010: 606), formant -ák/-як tworzy potoczno-pospolite (разговорно-просторечные) synonimy rzeczowników, od których zostały utworzone; podane poniżej przykłady wskazują na nieograniczoną łączliwość danego sufiksu, który może tworzyć ekspresywnie nacechowane rzeczowniki od różnych podstaw: тушня́к (*tušńǎk*), тухля́к (*tuhlǎk*), срочня́к (*sročńǎk*), точня́к (*točńǎk*), бесполезня́к (*bespolezńǎk*), лифя́к (*lifǎk*), сушня́к (*sušńǎk*), трэшня́к (*trěšńǎk*), договорня́к (*dogovornǎk*), отходня́к (*othodnǎk*), нервя́к (*nervǎk*);
- rzeczowniki rodzaju męskiego z akcentowanym sufiksem -án/-ян (-*án*/-*ǎn*) w M. I. poj. i stałym akcentem na fleksji w liczbie pojedynczej i mnogiej; dany przyrostek tworzy potoczno-pospolite pełne synonimy rzeczowników, od których zostały urobione: Вовáн (*Vován*), Коля́н (*Kolǎn*), Толя́н (*Tolǎn*), соря́н (*sorǎn*), братáн (*bratán*), пукáн (*pukán*), другáн (*drugán*), дружбáн (*družbán*), кусмáн (*kusmán*), быдлáн (*bydlán*), карлáн (*karlán*), картофáн (*kartofán*);
- rzeczowniki rodzaju męskiego z akcentowanym sufiksem -ón (-*ón*); sufiks -ón tworzy zarówno odczasownikowe rzeczowniki ze znaczeniem czynności, np. выпивóн (*vypivón*), перепихóн (*perepihón*), закусóн (*zakusón*), причесóн (*pričesón*), jak i synonimy rzeczowników, od których zostały utworzone: лифóн (*lifón*), сосисóн (*sisisón*), бибóн (*bebón*);

- rzeczowniki rodzaju żeńskiego z akcentowanym sufiksem -ýx(a)/-jóx(a) (-úh(a)/-úh(a)) *движýха (dvižúha)*, *порнýха (pornúha)*, *Катjóха (Katúha)*, *прессýха (pressúha)*, *любóвýха (lobovúha)*, *превьóха (prev'úha)*, *дикýха (dikúha)*, *жирýха (žirúha)*, *выражýха (vyražúha)*;
- rzeczowniki odczasownikowe z sufiksem -ěj (-ěž) i akcentowaną fleksją w l. poj. oraz l. mn.: *пердěj (perděž)*, *пиздěj (pizděž)*, *выпендрěj (vypendřejž)*;
- zdrobnienia z sufiksem -чик (-čik) tworzone są od podstawy rzeczownikowej; sufiks -чик jest zawsze nieakcentowany, a utworzone za jego pomocą derywaty zachowują akcent podstawy słotwórczej: *обзóрчик (obzórčik)*, *экссклюзýвчик (èksklúzívčik)*, *стрímчик (strímčik)*, *металлолómчик (metallolómčik)*, *канáльчик (kanál'čik)*;
- zdrobnienia z sufiksami -ýšk(a)/-jóšk(a), -ášк(a)/-jášk(a) (-úšk(a)/-úšk(a), -ášk(a)/-ášk(a)): *превьóшка (prev'úška)*, *беременáшка (beremenáška)*, *вкуснáшка (vkusnáška)*, *очаровáшка (očarováška)*;
- przymiotniki relacyjne (odrzeczownikowe) z akcentowanym przyrostkiem -óв(ый) (-óv(yj)): *хренóвый (hrenóvyj)*, *крипóвый (kripóvyj)*, *кринжóвый (krinžóvyj)*, *хайпóвый (hajpóvyj)*, *трешóвый (trešóvyj)*, *шизóвый (šizóvyj)*, *бедóвый (bedóvyj)*;
- zapożyczenia z języka angielskiego oraz derywaty utworzone od obcych (angielskich) podstaw; anglicyzmy w badanym materiale występują bardzo często, zwykle w formie rzeczowników rodzaju męskiego (*кринж (krinž)*, *экссклюзýв (èksklúzív)*, *фрик (frik)*, *треш (treš)*, *хайп (hajp)*, *лайк (lajk)*, *комéнт (komént)*, *стрим (strim)*, *превьó (prev'ú)*) oraz jako podstawy wyrazów pochodnych przynależących do różnych części mowy (*кринжóвый (krinžóvyj)*, *превьóшка (prev'úška)*, *экссклюзýвчик (èksklúzívčik)*, *фриканúтый (frikanútyj)*, *трешóвый (trešóvyj)*, *трешнáк (trešnák)*, *хайпанúться (hajpanút'sá)*, *лайкóс (lajkós)*, *лайкóсный (lajkósnyj)*, *комéнтóс (komentós)*, *стрímчик (strímčik)* i in.); większość przedstawionych wyżej zapożyczeń to słowa nowe, lecz w pełni zasymilowane do podsystemu gramatycznego, słotwórczego i fonetycznego (producyjnego).

2.3. Tendencja do gramatyzacji akcentu

Typowe dla żargonu nasilenie funkcji gramatycznej akcentu obecne jest w badanej mowie potocznej wybranych użytkowników serwisu YouTube w ograniczonym stopniu. Gramatyzacja akcentu opiera się na zdolności akcentu do odróżniania w potoku mowy homograficznych form, np. *ноги (nogi)*

(D. I. poj.) – нóги (*nógi*) (M. I. mn.). W żargonie, a coraz częściej w mowie pospolitej i potocznej, zauważalna jest aktywizacja tendencji do odróżniania za pomocą akcentu form liczby pojedynczej i mnogiej rzeczowników, które realizuje się w przesunięciu akcentu na fleksję w formach liczby mnogiej przy zachowaniu akcentu na temacie w liczbie pojedynczej, por.: крем (*krem*) – кремá (*kremá*) (норма кре́мы (*krémy*)), кринж (*krinž*) – кринжóв (*krinžóv*), торт (*tort*) – тóрти (*tortý*) (норма тóрты (*tórtý*)), дóговор (*dógovor*) – договóра (*dogovorá*) (норма договóр – договóры (*dogovór – dogovóry*)), стакáн (*stakán*) – стакáнами (*stakanámi*) (норма стакáнами (*stakánami*)).

2.4. Akcent w języku rosyjskim na Białorusi i Ukrainie

Na podstawie analizowanego materiału należy stwierdzić, że ujęci w badaniu blogerzy narodowości ukraińskiej i białoruskiej na ogół posługują się w swoich wypowiedziach normatywnym rosyjskim językiem potocznym, nie odbiegającym w znacznym stopniu od języka używanego w wypowiedziach osób mieszkających na terenie Federacji Rosyjskiej. Należy to tłumaczyć kilkoma czynnikami, a przede wszystkim bliskością językową terenów Rosji, Białorusi i Ukrainy, statusem języka rosyjskiego w byłych republikach ZSRR, wysokim odsetkiem osób rosyjskojęzycznych na terenach Białorusi i Ukrainy oraz, dodatkowo, wspólnym pochodzeniem języków wschodniosłowiańskich od języka staroruskiego. Obywatele Ukrainy i Białorusi mówiący po rosyjsku nie posługują się jednak wzorcową akcentuacją ze względu na nieobowiązywanie na terenach byłego ZSRR rosyjskiej normy ortoepicznej. Na rosyjskojęzycznych terytoriach poza Federacją Rosyjską nie ma oddzielnych dla każdego państwa organów opiniodawczych, które regulowałyby użycie języka rosyjskiego na Ukrainie czy Białorusi, co może sprzyjać szybszemu tempu zmian akcentowych.

Różnice akcentowe dotyczą nasilenia w mowie Ukraińców i Białorusinów tendencji, które są również obecne w mowie Rosjan, ale ulegają zahamowaniu przez rosyjską normę ortoepiczną. Mowa tu przede wszystkim o wzroście tendencji do wyrównywania akcentu w obrębie paradygmatu czasu przeszłego krótkich czasowników w wypowiedziach Białorusinów: пóняла (*ronâla*) (rosyjska norma поняла (*ponâla*)), брáла (*brála*) (норма бралá (*bralá*)), набрáла (*nabrála*) (норма набралá (*nabralá*)), продáла (*prodála*) (норма продалá (*prodalá*)), сожрáла (*sožrála*) (норма сожралá (*sožralá*)), ржáла (*ržála*) (норма ржалá (*ržalá*)), жíла (*žíla*) (норма жилá (*žilá*)), засрáла (*zasrála*) (норма засралá (*zasralá*)), родíла (*rodíla*) (норма родилá (*rodilá*)); w wypowiedziach Ukraińców: брáла (*brála*), набрáла (*nabrála*), дáла (*dála*) (норма далá (*dalá*)), жрáла (*žrála*), задрáла

(*zadrála*) (norma *задралá* (*zadralá*)). Wymieniona tendencja w badanej mowie Rosjan nie występuje.

3. Zakończenie

Na podstawie przeprowadzonej analizy można wyciągnąć następujące wnioski:

- akcent w języku rosyjskim w odróżnieniu od przycisku w polszczyźnie jest zjawiskiem o charakterze złożonym, związanym z morfemowo-słowotwórczą strukturą wyrazu, jego paradygmatem odmiany oraz różnorodnymi procesami i tendencjami socjokulturowymi;
- język potoczny, czyli odmiana mówiona używana w sytuacjach codziennych, stanowi konglomerat cech akcentuacyjnych standardowych (normatywnych) oraz innowacyjnych, związanych ze słowotwórczymi możliwościami odmian nieliterackich;
- większość nowych derywatów tworzonych seryjnie w mowie potocznej według produktywnych modeli słowotwórczych od podstaw rodzimych i angielskich ma jednomorfemowy stały akcent;

Nauczanie rosyjskiej akcentuacji z zachowaniem interkulturowej kompetencji komunikacyjnej nie może zatem ograniczać się tylko do znajomości języka literackiego. Dla zapewnienia uczącym się pełnego obrazu funkcjonowania rosyjskiego systemu akcentowego nieodzowne w procesie nauczania jest uwzględnianie praktyki językowej rodzimych użytkowników ruszczyzny.

BIBLIOGRAFIA

- Bartoszewicz A. (1987), *Zagadnienia ewolucji współczesnego języka rosyjskiego*. Warszawa: PWN.
- Byram M. (2002), *The Routledge encyclopedia of language teaching and learning*. London: Routledge.
- Council of Europe: Coste D. i in. (2003), *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*. Warszawa: CODN.
- Efremova T. F. (2000), *Novyj slovar' russkogo Źyka. Tolkovo-slovoobrazovatel'nyj*. Moskwa: Russkij Źyjk.
- Efremova T. F. (2010), *Orfografičeskij, slovoobrazovatel'nyj, morfemnyj slovari russkogo Źyka*. Moskva: Astrel'.
- Fantini A. E. (2012), *Language: an essential component of intercultural communicative competence*, (w:) Jackson J. (red.), *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. London-New York: Routledge, s. 263–278.
- Fedânina N. A. (1976), *Udarenie v sovremennom russkom Źyke*. Moskva: Russkij Źyjk.

- Filin F. P. (1973), *O strukture sovremennogo russkogo literaturnogo âzyka*. „Voprosy âzykoznanii”, nr 2, s. 3–12.
- Kalenčuk M. L., Kasatkin L. L., Kasatkina R. F. (2017), *Bol’šoj orfoèpičeskij slovar’ russkogo âzyka. Literaturnoe proiznošenie i udarenie načala XXI veka: norma i ee varyanty*. Moskva: Ast-Press.
- Kapanadze P. A. (1984), *Sovremennoe gorodskoe prostorečie i literaturnyj âzyk*, (w:) Zemská E. A., Šmelev D. N. (red.), *Gorodskoe prostorečie. Problemy izučeniâ*, Moskva: Nauka, s. 5–12.
- Karaulov Ū. N. (red.) (1997), *Russkij âzyk*. Ęciklopediâ. Moskva: Drofa.
- Kiseleva L. A. (2009), *Gorodskoe prostorečie. 25 let spustâ*. „Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. Supplement”, nr 2, s. 68–77.
- Koriakowcewa E. (2014), *Słowotwórcze zasoby nowych stylów funkcjonalnych w językach słowiańskich*. „LingVaria”, nr IX, s. 9–33.
- Kudinova T. A. (2009), *Prostorečie kak lingvističeskij fenomen: dinamika ponâtiâ*. „Naučnaâ mysl’ Kavkaza”, nr 4, s. 135–138.
- Olechnowicz M. (1974), *Teoretyczne zasady dystrybucji rosyjskiego akcentu wyrazowego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Valgina N. S. (2003), *Aktivnye processy v sovremennom russkom âzyke*. Moskva: Logos.
- Warchala J. (2003), *Kategoria potoczności w języku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zaliznâk A. A. (2008), *Grammatičeskij slovar’ russkogo âzyka*. Moskva: Ast-Press.
- Zaliznâk A. A. (2010), *Trudy po akcentologii*. Moskva: Âzyki Slavânskikh Kul’tur.

Received: 30.09.2022

Revised: 30.12.2022